

Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde

Tijdens de twee minuten stilte van afgelopen 4 mei moest ik denken aan een Duitse militair die na de Eerste Wereldoorlog predikant werd, aanvankelijk de kant van Hitler koos uit angst voor het Russische rode gevaar, maar van gedachten veranderde toen hij zag hoe de nazi's fundamentele mensenrechten met voeten traden of beter: vertrapt. Hij kwam in verzet en verschillende concentratiekampen werden zijn deel. Van hem, Martin Niemöller, is de volgende tekst.

Toen ze kwamen voor de communisten
heb ik niets gezegd
Ik was geen communist
Toen ze kwamen voor de vakbondsleden
heb ik niets gezegd
Ik was geen vakbondslid
Toen ze kwamen voor de joden
heb ik niets gezegd
Ik was geen jood
Toen ze kwamen voor de katholieken
heb ik niets gezegd
Ik was geen katholiek
Toen ze kwamen voor mij
was er niemand meer om iets te zeggen.

Niemöller schetst in dit gedicht het beeld van een hardvochtige wereld, waar de woorden mededogen en solidariteit uit de taal zijn geschrapt. In diezelfde hardvochtige wereld klonken op een ijzig koude januarinacht in 1941 bijna etherische klanken op uit een van de barakken van een Frans gijzelaarskamp. Daar, in het bijzijn van bewakers en gevangenen, vond de première plaats van het Kwartet voor het einde der tijden van Olivier Messiaen. In gevangenschap had deze begaafde componist, organist en pianist dit stuk voor cello, piano, klarinet en viool, geschreven daarbij geholpen door een Duitse bewaker die hem papier, potlood en een lege barak ter beschikking had gesteld.

De vier musici speelden, aldus Messiaen, op kapotte instrumenten - de cello had drie snaren - en in wonderlijke kledij, hijzelf een groen pak van een Tsjechische soldaat en op klompen. Het publiek bestond uit bewakers en gevangenen: arbeiders, priesters, intellectuelen, Messiaen zei erover: "Nooit eerder had ik zo'n begripvol en aandachtig publiek mee gemaakt". Wat opvalt is dat het werk niet, zoals veel andere in oorlogstijd gecomponeerde stukken, doortrokken is van droefheid, dat het niet het overdonderende zwijgen van God thematiseert, niet wanhopig de waarom vraag stelt, nee, Messiaen's muzikale antwoord op de barre, inhumane omstandigheden is een tedere liefdesverklaring aan de wereld en aan God. Amor mundi. Een getuigenis van hoop en vertrouwen temidden van hopeloze hardvochtigheid.

Misschien is het wel een van de grootste menselijke talenten om in het hart van de hel te kunnen geloven in de hemel. Om in het holst van de nacht te kunnen denken aan het ochtendgloren. Om midden in een afzichtelijke hardvochtige wereld te durven dromen van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. En om die droom te kerven in een hart, een boom, een stenen tafel. Om haar te zingen, te spelen en te leven. Misschien betekent mens zijn wel ten diepste dat je weigert de wereld als onveranderlijk te beschouwen. Niets hoeft te blijven zoals het is. Ik niet, jij niet, wij niet, de wereld niet. Voor dat visionaire denken dat de grauwe werkelijkheid overstijgt is verbeeldingskracht nodig. En hoop. In de woorden van de joodse dichteres Hanny Michaelis:

Niet rooskleurig
het licht van mijn feiten
een handvol dode mussen
en geen vogel in zicht.
Toch hoor ik hem zingen
de lijster, voorbode van de zoveelste lente
en prompt steekt de hoop zijn zoveelste kop op.

En prompt steekt de hoop zijn zoveelste kop op..... We kunnen het niet laten, we zijn ongeneeslijke hoppers. Ook de bijbel is doortrokken van hoop. Het zindert van de visioenen. Van kleine dagdromen tot weidse vergezichten. Van Jesaja die aan Babels stromen een nieuwe hemel en een nieuwe aarde bezingt tot Johannes die de lieflijke contouren schetst van een wereld waarin geen dood meer zal zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn. Geloof u het?

Kort voor zijn priesterwijding schreef de huidige paus een credo waarvan het eerste artikel luidde: 'Ik wil geloven'. In de oorspronkelijke Spaanse tekst heeft dat woord 'willen' nog een andere klank. Het is ook : houden van. Queiro: 'Ik hou ervan te geloven'.

Ik herken dat. Ik ben niet alleen een ongeneeslijke hoper, ik ben ook een ongeneeslijke gelover. Ik wil geloven, ik hou ervan te geloven. Maar dat niet alleen. Ik geloof ook echt, met hart en ziel, in die nieuwe aarde en die nieuwe hemel. Ik heb gezien dat wij mensen - alleen en samen- steeds verder komen door ons vermogen om opnieuw te beginnen. Ik heb het ervaren. Dromen, verlangen, maar ook falen zetten ons aan tot het verleggen van onze grenzen. De geschiedenis van ons grote, kleine mensen is één doorgaande grensoverschrijding.

Zoals ook de geschiedenis van de mensheid dat is. Misschien klinkt dat laatste u gevaarlijk naïef in de oren nu we dagelijks overspoeld worden met verhalen van onthoofdingen en bestookt met beelden van radeloze vluchtelingen. Maar was de muzikale liefdesverklaring van Olivier Messiaen aan de wereld in dat Franse kamp gevaarlijk naïef? Nee, die was Messiaans. Het is de uitdaging om het scheppingsverhaal te lezen als visionaire poëzie. En het is onze opdracht om in de wereld zoals hij is, te dromen van de wereld zoals hij zou kunnen zijn. Dit onderscheid tussen de reële en de gedroomde wereld is het belangrijkste onderscheid dat we kunnen maken en ligt ten grondslag aan alle ethiek. En zo irreëel is die gedroomde wereld ook weer niet. Recent onderzoek van een Amerikaanse wetenschapper toont overtuigend aan dat mensen - zowel in familieverband als in wijken als tussen stammen en staten - de laatste vijfhonderd jaar steeds minder geweld gebruiken. De tijd dat we familie-uitjes organiseerden naar het vierendelen op de markt ligt ver achter ons. Onze gevoeligheid voor het zien, het ondergaan of het toebrengen van pijn is onmiskenbaar toegenomen. Soms is er een macabere evolutionaire terugval - zie IS - maar het goede nieuws is dat we steeds liever, zachter en aardiger worden. Geloof u het? Ik wel. Dat betekent niet dat we rustig achterover leunend kunnen kijken hoe die ethische evolutie zich aan ons voltrekt. Allerm minst. We zijn mede-scheppers van de nieuwe wereld. De joodse mystiek gaat ervan uit dat de stralen van gods scheppende macht uit elkaar zijn gevallen in scherven, maar dat aan die gebroken fragmenten lichtvonken kleven en dat die lichtvonken bevrijd moeten worden. Door ons. En het leven biedt daartoe ruimschoots de mogelijkheid.

Messiaans etherische klanken in dat barre kamp. Lichtvonk.

De bewaker die pen, papier en een barak ter beschikking stelde. Lichtvonk.

Of , dichter bij huis: Spijt betuigen als je fout zit. Lichtvonk.

De mopperige vriendin opzoeken zonder te mopperen op haar mopperigheid. Lichtvonk.

Een liefdesverklaring met open armen ontvangen. Lichtvonk.

Verweesde brandende fietslampjes uitdoen. Lichtvonkje.

Het opnemen voor iemand die uitgescholden wordt. Lichtvonk.

Je verontwaardiging laten horen wanneer politici roepen dat ze een land islam-vrij willen maken.

Lichtvonk.

Wij zijn het die de droom moeten leven. Er handelend vorm aan moeten geven. Het zijn onze handen die moeten reiken en strelen, onze stemmen die moeten protesteren, troosten, zingen. Het is aan ons om dat vuur van visioenen brandend te houden, niet afgestompt te raken door de zorgen van alledag, niet moedeloos te worden van alles van wat mislukt tussen de ene en de andere mens, tussen de ene en de andere groep, ons niet te laten intimideren door cynici en makelaars in angst. Wij zijn het die de schepping mogen voltooien. En we kunnen het omdat het onze bestemming is. Omdat wij daartoe geschapen zijn. En daarom zullen op een dag

Wanneer ze voor de communisten komen

wij voor hen opkomen, ook al zijn we geen communist

Wanneer ze voor de socialisten komen,

wij voor hen opkomen,

ook al zijn we geen socialist

Wanneer ze voor de joden komen

wij voor hen opkomen

ook al zijn we geen jood

Wanneer ze voor de moslims komen

wij voor hen opkomen

ook al zijn we geen moslims

Wanneer ze voor de vluchtelingen komen

wij voor hen opkomen

ook al zijn we geen vluchteling

Wanneer ze voor jou komen,

wij voor je opkomen

En wanneer ze voor mij komen

jullie voor mij.

Tot niemand meer voor iemand komt en God alles in allen is.

Zo moge het zijn. Zo zal het zijn. Ik kan en wil niet anders dan dat geloven. En ik houd ervan.

Colet van der Ven